

VÀI SUY NGHĨ VỀ SỰ HỘI NHẬP CỦA PHẬT GIÁO VÀO NỀN VĂN HÓA VIỆT NAM

MINH CHI^(*)

Về vị trí địa lí - văn hóa, Việt Nam nằm giữa hai trung tâm văn hóa lớn nhất của thế giới là Ấn Độ về phía Tây và Trung Hoa ở phía Bắc. Từ thời lịch sử xa xưa, dân tộc Việt Nam đã ý thức được điều đó. Qua các thời kì lịch sử, dân tộc Việt Nam đã có sự giao thoa và chịu ảnh hưởng của các nền văn hóa trên. Còn đối với Hy Lạp, vùng Lương Hà và Ai Cập, trung tâm văn hoá thứ ba của thế giới thì ở quá xa về phía Tây, nên ảnh hưởng đến nền văn hóa nước ta không rõ nét.

Với vị trí địa lí-văn hóa đặc biệt đó, dù dân tộc Việt Nam muốn hay không, cũng tạo ra một sự hội nhập văn hóa, không phải một sự hội nhập văn hóa bình thường, mà một sự hội nhập văn hóa kéo dài hơn hai mươi thế kỉ, một sự hội nhập của những tinh hoa đến từ hai trung tâm văn hóa tâm cỡ thế giới là Ấn Độ và Trung Hoa. Những tinh anh văn hóa đó, được kết tinh trong các tôn giáo lớn, Phật giáo từ Ấn Độ và Nho giáo, Đạo giáo từ Trung Hoa.

Một sự hội nhập lấy cơ thể văn hóa bản địa làm chủ thể. Đúng vậy, bản thân văn hóa của dân tộc Việt Nam là cơ thể văn hóa chủ nhà. Nó

tiêu hóa các yếu tố văn hóa ngoại lai, tiếp thu yếu tố này, loại bỏ yếu tố khác, biến những yếu tố ngoại nhập thành xương máu, da thịt của cơ thể mình, giúp cơ thể văn hóa chủ nhà luôn tồn tại, phát triển và thăng hoa. Mô hình hội nhập này thường được gọi là mô hình hữu cơ (organic model).⁽¹⁾

Mô hình thứ hai, theo tôi chỉ là hệ quả của mô hình hữu cơ, mặc dù người đề xướng là Walter Lebenthal, gán cho nó một nhãn hiệu khó dịch là *stimulus diffusion*. Ý tứ là yếu tố văn hóa ngoại nhập tác động như chất xúc tác, tạo ra một hiện tượng văn hóa có giá trị dân tộc đích thực, mặc dù yếu tố xúc tác đó là ngoại lai. Lebenthal minh họa mô hình này bằng ví dụ của Phật giáo Ấn Độ, sau khi du nhập vào Trung Hoa đã tác động như một chất xúc tác, giúp người Trung Hoa tạo ra một Phật giáo về cơ bản là Phật giáo Trung Hoa.

Mô hình hội nhập thứ ba do Arthur Link gợi ý, như là sự hỗn hợp

*. Nhà nghiên cứu Phật học, Học viện Phật giáo Việt Nam tại thành phố Hồ Chí Minh.

1. Mô hình này chính là cơ sở cho thuyết sử học của các triết gia hàng đầu như Hegel, Spengler, Toynbee. Anh ngữ thường gọi là organic model (H. Robinson. *Early Madhyamika in India and China*, 1967).

(amalgam) của yếu tố văn hóa ngoại nhập và các yếu tố văn hóa bản địa. Với trường hợp cụ thể của Phật giáo Ấn Độ hội nhập vào nền văn hóa Trung Hoa thì tác giả nhận định như là một tổng hợp của tư tưởng Ấn Độ và những khái niệm, lí tưởng Trung Hoa⁽²⁾.

Tôi cho rằng hai mô hình hội nhập thứ hai và thứ ba, trên thực tế chỉ là một biến tướng của mô hình thứ nhất mà thôi, tức là mô hình hữu cơ. Trong đó, nền văn hóa chủ nhà được xem như là một cơ thể tiêu hóa, gạn lọc các yếu tố văn hóa ngoại nhập, đào thải mọi yếu tố mà dân tộc Việt Nam cho là có hại, tiêu cực, tiếp thu mọi yếu tố mà dân tộc Việt Nam nhận định là có ích, tích cực, hỗ trợ cho sự tồn tại, phát triển và thăng hoa của dân tộc Việt Nam, như một dân tộc độc lập, tự cường.

Đó là một sự hội nhập mà dân tộc Việt Nam làm chủ, lợi ích của dân tộc và đất nước là chuẩn mực cao nhất của sự hội nhập. Sự hội nhập đó được thử thách và kiểm nghiệm bằng một bề dày lịch sử hai mươi thế kỉ, trong đó, đỉnh cao nhất, rực rỡ và vinh quang nhất là hai triều đại Phật giáo Lý-Trần, với những ông vua vừa là nhà Phật học, Thiền sư, hay là phật tử thuận thành. Trong suốt lịch sử nước ta, có thể nói, không thời kì nào mà tôn giáo, cụ thể là Phật giáo, hỗ trợ cho chính trị và xã hội một cách hiệu quả như thế. So với hai triều đại Đinh và Tiên Lê, triều đại độc lập đầu tiên sau hơn 1.000 năm Bắc thuộc, thì hai triều đại Lý-Trần rõ ràng là tương đối ổn định, với mỗi triều đại kéo dài trên dưới 200 năm, trong khi đó thì hai

triều đại Đinh và Tiên Lê cộng lại không đầy 50 năm.

Thực tế lịch sử cho thấy rằng, Phật giáo sau khi hội nhập vào nền văn hóa nước ta đã tạo ra một *thế ổn định xã hội kéo dài*.

Phật giáo đến từ Ấn Độ và Trung Hoa trong những giai đoạn khác nhau của lịch sử, nhờ công lao sáng tạo của các Thiền sư Việt Nam, đã tạo ra một nền văn hóa Việt Nam đích thực. Một nền văn hóa trong đó, những giá trị nhân bản cao cả của đạo Phật, một đạo có tầm cỡ quốc tế, mới có thể bén rễ sâu sắc và cắm gốc vững bền trong tâm hồn người Việt Nam chúng ta.

Nhân dân Việt Nam, qua các thế hệ đã làm được điều này, một phần là nhờ ở tính uyển chuyển không giáo điều, tính bao dung không cố chấp của đạo Phật, nhưng một phần không nhỏ là do sức sáng tạo của mình.

Nhân dân Việt Nam truyền đạo theo ngẫu hứng, sáng tạo của mình, điều này dù là Tam tạng Pháp sư như Huyền Trang cũng không thể làm được.

Bà mẹ Việt Nam mắng con "*mày lục tặc lắm!*" Thật là hay, tất nhiên không thể thay được, nhưng có thể hỗ trợ tốt cho câu trong kinh tạng Pali: "*Chánh niệm tỉnh giác, hộ trì các căn...*". Chúng ta giải thích: "Hộ trì các căn", đề phòng gì? Chính là đề phòng sáu tên giặc (lục tặc) sắc, thanh, hương, vị, xúc, pháp thường

2. Xem: Richard Robinson. *Early Madhyamika in India and China*. Madison Milwaukee and London, 1967, tr. 7.

xuyên xâm nhập và quấy rối thân tâm con người.

Cũng không cần nói dông dài như Lão Tử trong cuốn *Đạo Đức Kinh*, Chương 12:

*“Ngũ sắc linh nhân mục manh,
Ngũ âm linh nhân nhĩ lung...”*

Nghĩa là :

*“Năm sắc khiến người mù mắt,
Năm âm khiến người điếc tai...”*

Các bà mẹ Việt Nam chỉ cần mắng con “lục tặc” thay vì cả Chương 12 cuốn *Đạo Đức Kinh*, hay là đoạn kinh hàm ý trong kinh tạng Pali đã nêu. Có những giáo lí cao siêu của Phật giáo, qua sự sáng tạo của nhân dân Việt Nam, đã trở thành dễ hiểu, mà cũng nhờ dễ hiểu nên cũng dễ thực hành, chẳng hạn:

*“Thứ nhất là tu tại gia,
Thứ hai tu chợ, thứ ba tu chùa...”*

Hay là câu: Phật ở trong nhà, cầu Thích Ca ngoài đường, v.v...

Đó chính là hạt ngọc giáo lí: “Phật tại tâm, Phật tức tâm, tu Phật là tu tâm, biện tâm”.

Một giáo lí khích lệ mọi người rằng, ở đâu cũng tu được, làm gì cũng tu được, rõ ràng là đã khai thông con đường giác ngộ và giải thoát cho mọi người, biến tu hành thành một nếp sống, đạo lí nhà Phật thành một đạo lí sống.

Khác với các tôn giáo thần quyền sùng bái một Thượng Đế xa vời, đáng sợ hãi, Phật giáo Việt Nam tạo ra hình ảnh một ông Bụt thân

thương, gần gũi cô Tấm hiền lành, trong truyện Tấm Cám.

Đạo Phật hoà nhập vào nền văn hóa của dân tộc Việt Nam như sữa hòa vào với nước, đến mức không phân biệt được đâu là yếu tố đạo Phật, đâu là yếu tố của dân tộc. Đức Phật đã gần gũi người dân như vậy thì chùa cũng không thể xa dân. Nếu ngôi đình biểu trưng cho ngôi thứ, tôn ti trật tự của Nho giáo, thì ngôi chùa lại thể hiện tinh thần bình đẳng, dân chủ của Phật giáo:

“Đất vua, chùa làng, phong cảnh Bụt”

Chùa không phải là của sư trụ trì mà là của tập thể dân làng. Sư chỉ là ông thầy hướng dẫn đời sống đạo đức và tâm linh của dân chúng mà thôi. Chùa là trung tâm văn hóa của làng hay của nhiều làng, nếu đó là một ngôi chùa lớn, một tổ đình. Chùa là nơi tổ chức các lễ hội tôn giáo, đồng thời là trường học, là nhà thương, là nơi tạm nghỉ của khách qua đường, thậm chí còn là nơi trọ thường xuyên của những kẻ không nhà, không cửa.

*Mái chùa che chở hồn dân tộc
Nếp sống muôn đời của tổ tông*

Hai câu thơ của Huyền Không thật là tiêu biểu rõ nét cho sự quyện chặt giữa đạo Phật và dân tộc. Cũng như sự gắn bó lâu đời giữa đạo Phật và dân tộc đã tạo cảm hứng cho nhà thơ hiện đại Hồ Dzếnh viết nên ý thơ:

*“Trang sử Phật,
Đồng thời là trang sử Việt Nam.
Trái bao độ hưng suy,
Có nguy mà chẳng mất ...”*

Tuy Nho giáo đã du nhập vào Việt Nam ta từ lâu, nhưng mức độ phổ cập không thể nào so sánh được với đạo Phật. Chứng cứ là tâm sự của Nho sĩ Lê Quát đời Trần được chép trên một văn bia đặt tại chùa Thiên Phúc (Bắc Giang):

“...Ta từ lúc nhỏ đọc sách, chăm lo việc cổ kim, cũng rõ được ít nhiều đạo lí của Thánh hiền, để khai hóa thứ dân, mà chưa được người trong một làng tin ta. Ta thường đi du lãm sơn xuyên, cùng Nam cực Bắc, tìm những chỗ gọi là cung, gọi là miếu, thì rất ít thấy, vì vậy ta rất hổ thẹn với bọn Phật đồ cho nên mới viết ra bài này”.

Bài văn bia của Lê Quát, một Nho sĩ không có thiện cảm gì với đạo Phật, có thể xem là một sử liệu đáng giá, cho thấy mức độ phổ cập của đạo Phật. Sở dĩ như vậy là vì đạo Phật của phái Thiên Trúc Lâm do vua Trần Nhân Tông sáng lập đã thật sự được lòng dân, đã giải đáp được những nhu cầu tâm linh và tình cảm của dân chúng, hướng dẫn họ sống theo đạo đức năm giới mười thiện, tránh điều ác, làm điều lành.

Tin ở sức mình, tin ở dân tộc và đất nước mình, tin ở luật nhân quả nghiệp báo, động viên toàn dân hướng tới chân, thiện, mỹ, đó là công lao của văn hóa Phật giáo, là sự sáng tạo của nhân dân Việt Nam.

Làng là hạt nhân của sinh hoạt xã hội Việt Nam. Đạo Phật đi vào làng với những chùa làng. Hầu như làng Việt Nam nào cũng có chùa, thậm chí

có tới hai chùa, ba chùa. Chùa nằm ở rìa làng, thậm chí ở ngay gần chợ và được gọi là chùa chợ. Ngoài ra còn có chùa núi, chùa hang, thường là nơi hành hương chiêm bái của nhân dân cả một vùng, hay thậm chí của cả nước, nếu đó là một thắng cảnh nổi tiếng. Trầy hội chùa hằng năm là một nét độc đáo và tốt đẹp của sinh hoạt dân tộc, và cũng là đề tài gợi cảm hứng cho nhiều thi sĩ, như nhà thơ Nguyễn Bính đã viết:

“Trên đường cát mịn một đôi cô,

Yếm đỏ, khăn thâm trảy hội chùa,

Gậy trúc dắt bà già tóc bạc,

Lần lần tràng hạt niệm Nam mô!

Con người vừa là chủ thể sáng tạo ra văn hóa vừa là kẻ hưởng thụ văn hóa, đồng thời cũng là đối tượng, là nguồn cảm hứng vô tận, là kho chủ đề không bao giờ cạn của sáng tạo văn hóa, nghệ thuật... Chừng nào mà Phật giáo Việt Nam cung cấp được cho nền văn hóa Việt Nam những chân giá trị nhân bản, tôn vinh con người, làm đẹp cuộc sống con người thì Phật giáo sẽ mãi mãi trường tồn trên đất nước này. Đó chính là chức năng, là sự nghiệp của những người con Phật ở Việt Nam không kể người đó là tu sĩ hay tại gia, mỗi người hãy tùy tâm, tùy sức đóng góp vào sự nghiệp thiêng liêng và cao cả đó, một sự nghiệp mà tự thân nó đã là nguồn khích lệ, cổ vũ cho những người tham gia rồi, không kể thành tích đạt được như thế nào./.